

siske Grænse, saaledes afgiver ogsaa den sydlige Tredjedel, nemlig Strækningen fra Ararat nord paa hen til Ruinerne af den gamle armeniske Hovedstad Ani, næsten sex Mile syd for Alexandrapol, kun en mindre god Operationslinje for et Hovedangreb. Hvor denne Del af Grænsen løber i østlig og vestlig Retning, skiller en høj Bjærgkjæde, der imidlertid er bleven overskreden af Russerne, de to Lande. Syd herfor løber den østlige Arm af Evfrat, Murad kaldet, i en Dal, og igjennem denne fører den store Handelsvej fra Tebris over Koi, begge i Persien, og Bajesid i det asiatiske Tyrki og videre gjennem Arasdaalen til Erserum. Russerne have besat Bajesid, som ligger lige syd for Ararat og tæt ved den persiske Grænse, og de have herved sat sig i Besiddelse af en Angrebslinje, der dog kun maa tillægges en sekundær Betydning, da ikke en Gang en tohjulret Karre kan komme igjennem Passerne. Imidlertid frembyder denne Vej den Fordel, at Sneen ikke bliver liggende om Sommeren. Den øvre Arasdal, der paa Kaartet ser ud som en naturlig Vej, er ikke farbar.

Det er kun den midterste Tredjedel af Grænselandene, mellem Ani og Kurdaalen, der er tilgængelig for en stor Hær, som vil trænge igjennem. Selvfølgelig afgiver ikke nogen Forbindelseslinje fra de russiske Provinser til Ardahans Højslette, og et Forsøg, som Russerne skulle have gjort paa at passere Grænsbjergene fra deres Fæstning Asjalsjike, skal være mislykket paa Grund af dyb Sne, en Hindring, der under særlig gunstige Vejrforhold først bliver bortryddet i den sidste Halvdel af Junimaaned. Selv om Sommeren er Overgangen højst vanskelig, inden man naaer den 5000 Fod over Havfladen liggende Ardahan Højslette, der er frugtbar og velbefolket, men paa sine Steder meget sumpt og gjennemskaaren af talrige Smaafloeder. Et Hovedangreb mod Erserum ad denne Vej er imidlertid vanskeligt; thi den lige Vej fra Ardahan over Olti til Erserum fører ind i Tsjarukflodens Egne efter meget møjsommelige Bjærgovergange. En anden Vej fra Ardahan gaar mod Syd og støder østen for Kars til den letteste Forbindelseslinje mellem tyrkisk og russisk Armenien, nemlig Vejen fra Alexandrapol over Kars til Erserum.

Medens nord paa Asjalsjike ligger over 3000 Fod højt, hører Omegnen af det 5000 Fod højtliggende Alexandrapol til det armeniske Højland. Her hindre ikke høje Bjerge Transporten af Felt- og Belejningsartilleri, og fire Dages Marsj bringer Russerne fra Grænsen til Kars. Vejrlaget maa ogsaa tages med i Beregningen; thi, medens i Aaret 1828 Krigen ved Prut begyndte den 28de April, hindrede Snemasser Operationen i det armeniske Højland indtil den 14de Juni. Om Vejrforholdene iaar skulle have stillet sig gunstigere, hører man intet; men Russernes tidligere Opbrud turde ogsaa have sin Grund i, at Kars ikke nu, som i Aaret 1828, er en saa slet Fæstning, at den blev stormet niende Dagen efter Krigen Udbrud. Russerne staa nu paa en frugtbar og velbefolket Højslette, hvor der findes forholdsvis gode Veje. Foraaret begynder her i April, men Vejret kan være meget forskjelligt; i Aaret 1829 faldt der saaledes Sne i Slutningen af Maj, og Felttoget den Gang kunde først begynde den 2den Juli. Den 19de Maj var Bjærgkjæden Soghanly-Dag, over hvilken Vejen fører til Erserum, endnu tilsnøet og først i Midten af Juli kunde man haabe, at Bjærgvejen til Erserum var fuldstændig fri for Sneen. Om Sommeren, fra Juli til midt i September, er Heden især ved Middagstid, meget trykkende i Dalstrøgene; Efteraaret er stormende og Vinteren kold og snefuld. Den russiske Hær maatte 1828, efter at have indtaget Kars, Ardahan og den daværende tyrkiske Fæstning Asjalsjike samt efter at have trængt Tyrkerne tilbage over Soghanly-Dag, gaa i Vinterkvarter i Førstningen af November. Landsbyerne der ere usle; Boligerne ere halvt nedgravede i Jorden, og paa Tagene, som ere af Jord, voxer der om Sommeren Sød eller Græs, saa det undertiden kan være vanskeligt nok at faa Øje paa Landsbyen. Egnen er skovløs, og tørret Kogødnung bruges til Brændsel.

Vesten for Kars deler Vejen til Erserum over den nævnte Bjærgkjæde sig ved Beg Mahmed i to Grene. Begge disse Veje ligge nærværende hinanden og føre jævnsides med

hinanden ned i Højsletten Pasin. Den sydlige af disse Veje, der beskrives som en Hulvej, hvor Sneen i Reglen bliver liggende til Avgust Maaned, er den korteste. Tyrkerne havde 1829 beredt sig paa at forsvare denne Vej; men Russerne gik med deres Hovedstyrke ad den vanskeligere, nordlige Vej, sloge den tyrkiske Hær, indtoge Hassan-Kale ved Storm og tvang Erserum til at overgive sig. Overgangen over Soghanly-Dag var det vanskeligste den Gang og bliver det vel ogsaa nu; thi vesten for denne Bjærgkjæde frembyder Naturen ikke væsentlige Forhindringer. Pasinsletten er velvandet, frugtbar og kornrig. I Juli Maaned er Heden her overmaade trykkende, og Plantevæksten lider meget heraf. Den pludselige Overgang i Varmen fra Bjærgene til Sletten, der ligger 3500 Fod lavere, siges at have virket meget svækkende paa Tropperne i Aaret 1829. Hassan-Kale, som ligger omtrent fire Mile vesten for Erserum, er med sit forfaldne Citadel ikke i Stand til at yde nogen Modstand; men Erserum selv skal efter alle rejsendes Beskrivelse være bleven en Fæstning af ikke ringe Vigtighed.

O. I.

Kaffedyrkingen paa Djava. Djavakaffe spiller nu om Stunder en saa stor Rolle paa Verdensmarkedet, at en Oplysning om, hvorledes denne Plante bliver dyrket, fortjener Opmærksomhed. Kilden, vi have brugt til nærværende Meddelelse, er van der Liths Værk „Nederlandsch-Oost-Indie“.

Den hollandske Kolonialregering har for Tiden samlet hele sin Opmærksomhed paa Dyrkingen af Kaffeetreet, og bruger dertil Indbyggernes tvungne Arbejde. Tidligere lod den ogsaa dyrke mange andre Varer, saa som Kanel, The, Tobak, Peber og Indigo; men disses Dyrkning er nu fri, og Sukkedyrkingen vil ogsaa efterhaanden gaa over i private Hænder. Man tror almindelig, at Kaffeetreet dyrkes i rent tropiske Egne; men det er ikke saaledes. Det dyrkes vistnok i tropiske Egne, men kun i nogen Højde over Havet. Paa Djava bør saaledes de Strækninger, der bruges til Kaffe, helst ligge ikke under 1000 og ikke over 3000 Fod over Havet; i første Tilfælde lider nemlig Træet af for megen Tørke eller af de voldsomme Regnskyl, og paa de større Højder bliver Luften saa raakold, at Træet nok faar store og kraftige Blade, men ingen Frugter. Paa Djava skjælnes man imellem tre Slags Kaffe, alt eftersom Dyrkingen finder Sted i særegent anlagte Haver, hvilket er den almindelige Maade, i Skove eller inden for Landsbyernes Omhegning. Den sidste Maade er afgjort den bedste; thi Træet er da under Indbyggernes daglige Tilsyn, men det Kvantum Kaffe, som faas ad denne Vej, er ikke stort.

Af Kaffe haver findes derimod en stor Mængde, og man anlægger stadig nye. Til en saadan Have vælges almindelig et uopdyrket Jordsmon, hvor Jordlaget er saa tykt, at Træets lange og spidse Rod kan finde god Plads; Urskove egne sig særdeles vel dertil, men de maa da først fuldstændig ryddes, Træerødderne maa brændes, og alt Græs fjernes. Hele dette Arbejde paalægges Indbyggerne, uden at Regeringen giver noget Vederlag derfor; den fastsætter, at der for hver Familie i en vis Kreds skal plantes og dyrkes saa og saa mange Træer, og den overlader da til Landsbyhøvedingerne at ordne Arbejdets Fordeling. Planterne tilvejebringes ved at saa rigtig modne, fuldt udviklede Kaffebeer.* Saa snart de unge Skud ere komne frem, maa de plantes om, helst paa et Sted, hvor der er nogen Skygge, og efter 7—8 Maaned kan de dernæst overføres til den nye Have, hvilket altid sker i Begyndelsen af Regntiden, for at undgaa Vandingsarbejdet, der vilde være meget besværligt. Der bliver dog Arbejde nok tilbage; thi hver Maaned maa den ny anlagte Have renses for Ukrudt, den maa forsynes med brede Gange for at lette Tilsynet, og den maa omgives med Grave for at bortlede det overflødige Vand og med et stærkt Plankeværk for at holde de vilde Dyr ude. Over Indgangen sættes et lille Brædt med Havens Navn baade paa hollandsk og malajisk, og med en Opgivelse af det Tal Træer, der skal være deri, samt Aarstallet for Anlægget. Ved de ældre

* Frugten af Kaffeetreet er egentlig en Stenfrugt, der indeholder to Frø, som med deres fæde Side ere vendte imod hinanden, og som ere omgivne af et kirschebløende Kjød. Træet blomstrer to Gange om Aaret, og Blomsterne ligne Jasmintræets.

Haver er Arbejdet naturligvis mindre; thi der har man kun nødig at gennemarbejde Jorden, rense den efter Regntidens Ophør og bortluge Ukrudtet hver anden Maaned. Det Tryk, som den ufrivillige Kaffedyrkning paalægger Befolkningen, afhænger af Havens Afstand fra Hjemstedet, og det fastsattes derfor ogsaa 1866, at denne Afstand ved Anlæg af nye Haver ikke burde overskride 4 „Palen“ eller omtrent $\frac{2}{3}$ Mil; men man blev snart nødt til at ophæve denne Bestemmelse, fordi der kun paa faa Steder inden for den nævnte Afstand fandtes nye Jorder, som egnede sig til Kaffedyrkning. For Tiden søger man saa meget som mulig at samle de nye Haver i Nærheden af beboede Egne. I Gjennemsnit antager man, at de indfødte maa afse 60 Dage om Aaret til Kaffedyrkningen, og Lønnen derfor modtage de efter endt Indhøstning, saaledes som vi strax skulle angive; nyanlagte Haver give dog først Frugt efter 4 Aars Forløb, og i al den Tid udbetales ikke noget Vederlag. Ved Indhøstningen er der den Vanskelighed, at alle Frugterne ikke modnes paa samme Tid, saa at der gjerne kunde plukkes Bær 10—20 Gange hvert Aar, hvis man vilde være omhyggelig. Det er klart, at man ved at lade Befolkningen møde saa tit, vilde paalægge den en forholdsvis stor Byrde, og Regeringen sammenkalder den derfor kun to Gange, ja undertiden endog kun én Gang, naar Afstanden til Haven er meget stor. Følgen heraf er, at ved Indhøstningen baade overmodne, modne og umodne Bær afplukkes imellem hverandre, og da Folkene gjerne ville vende hjem saa snart som mulig, foregaar Afplukningen meget uskaansomt, i det hele Grene rives fra Træerne ligegyldig, om der er Blomster derpaa eller ikke.

Bærrenes Tilberedning kan ske paa to Maader: den mest brugelige er endnu den, at de bredes ud paa Maatter i fri Luft og tørres af Solen; men de Folk, som ere omhyggeligere, lægge dem i smaa Bakker af Bambusrør, som kunne tildækkes, naar det regner, og bruge desuden kunstig Varme for at paaskynde Tørringen. Naar Bærrene ere blevne tilstrækkelig tørre, maa Kjedet borttages, hvilket sker ved at støde dem i en med Bøffelhud beklædt Fordybning i Jorden. Under denne Operation gaa mange Bønner i Stykker, og Varen taber derved meget af sin Værdi. Den brasilianske Tilberedningsmaade er langt bedre end denne, og den hollandske Regering har derfor ogsaa ved Præmier søgt at skaffe denne Fremgangsmaade større Udbredelse. Den bedste og omhyggeligste Tilberedning foregaar paa de Steder, hvor private industridrivende have nedsat sig og imod en vis Godtgørelse paatage sig at tilberede de indhøstede Bær og at aflevere Bønnerne til Regeringen. De komme derved i Besiddelse af meget store Kvantiteter Kaffe, og det faar en langt større Betydning for dem end for den enkelte, om Tilberedelsen bliver godt og sparsommelig udført.

Al den Kaffe, som Befolkningen indhøster, maa afleveres til særlige Pakhuse, og for at undgaa Bedragerier er der sat streng Straf for Tilbageholdelsen af andet, end hvad der under Stødningen bliver til Pulver, og hvad der medgaar til eget Brug. Dette sidste er dog meget lidt, thi Djavaneseeren bruger sjælden Kaffe bønner og holder langt mere af „Daun“, som ikke er andet end et Afkog af Kaffebladene. Overalt er der bygget Pakhuse, hvor der i Gjennemsnit kan leveres 2000 Pikols (en Pikol = 124 Pund) Kaffe om Aaret, og de styres i Reglen af indfødte, som taxere den leverede Vare og derefter betale Arbejderne den af Regeringen fastsatte Godtgørelse. Disse Magasinmestre have den Forpligtelse at være til Befolkningens Raadighed paa enhver Tid af Dagen, og at behandle den imødekomende og retfærdig; men da de ere daarlig aflagte, bukke de fleste under for Stillingens Fristelser og berige sig paa de underordnede Regning. Naar Folkene saaledes komme for at aflevere Bønnerne, maa de give Magasinmesteren Drikkepenge for at blive hjulpe lidt hurtigt, og desuden nedsetter han Kaffens Kvalitet saa meget som mulig, hvorved ogsaa Betalingen forminskes, imedens han i Regnskaberne indfører at have købt god Kaffe til fuld Pris. Forskjellen stikker han i Lommen og bliver derved i Stand til at holde Heste og Vogn samt til at have 4 à 5 Hustruer, hvad der er langt over hans Stand.

Som Grundlag for Betalingen havde Kolonialregeringen 1840 fastsat en saakaldt Markedspris af 25 Gylden eller c. 37

Kr.-pr. 124 Pund, men selv om Kaffen blev ansat til første Kvalitet, fik Producenterne dog langt fra denne Sum, i det Prisen af forskellige Grunde nedattes til 8-10 Gylden (12-15 Kr.) pr. 124 Pund. Denne Betaling stod aldeles ikke i Forhold til, hvad der kunde tjenes ved Dykning af de frivogne Produkter, og man saa sig derfor nødsaget til efterhaanden at forhøje den. Trods de lave Kaffepriser sattes Betalingen saaledes 1874 til 21 Kroner pr. 124 Pund og det stilledes i Udsigt, at den vilde stige meget mere i Haab om, at Befolkningen ved de højere Priser efterhaanden vilde faa Lyst til Kaffedyrkningen, saa at man til Sidst kan komme bort fra den tvungne Kultur. For at naa dette Maal er det imidlertid nødvendigt, at Producenterne overalt faa omtrent samme Betaling for deres Arbejde. For Øjeblikket er Betalingen endnu altfor afhængig baade af Havens Beliggenhed og af Magasinmestrenes Ærlighed; Forskjellen er saa stor, at i Tidsrummet 1853-64 en Familie i Residentskabet Krawang gjennemsnitlig kun tjente 11 Kroner om Aaret, imedens en Familie i Residentskabet Pasuran tjente 57 Kroner. Dette sidste gunstige Resultat har bevæget Regeringen til at frigive Kaffedyrkningen i flere Egne paa Øen, og man haaber derved at faa et langt større Udbytte. I Regentskabet Preanger have Indbyggerne begyndt af egen Drift at anlægge Haver, og dette Landskab vil maaske ligesom i tidligere Dage blive den Egn, der frembringer mest Kaffe.

Den samlede Kaffe høst paa Djava indbragte Regeringen 1871 90 Millioner og 1872 120 Millioner Pund; i de senere Aar er Høsten omtrent 130 Mill. Pund om Aaret. Indtil 1873 var Regeringen forpligtet til at sælge al den producerede Kaffe i Holland, eftersom „det Nederlandske Handelselskab“ havde betinget sig udelukkende Ret til at føre den derhen og derved tjente store Summer i Fragtfart. Nu derimod er Regeringen løst fra denne Forpligtelse og kan sælge Kaffen paa Djava; men den største Del føres dog stadig til Moderlandet, og dertil skal endnu det Nederlandske Handelselskabs Mellemkomst bruges.

Man har ogsaa forsøgt den tvungne Kaffe kultur paa Sumatra, og da særlig paa Vestkysten. I Begyndelsen, for en Menneskealder siden, gik Regeringen meget hensynsløst til Værks derved og betalte Arbejderne overordentlig slet, nemlig kun 7—10 Kr. pr. 124 Pund, men alligevel frembragte Sumatra omtrent 12 Mill. Pund om Aaret; nu er Betalingen den samme som paa Djava, og Dykning vil derfor rimeligvis i Fremtiden blive drevet med større Iver.

Den hollandske Regerings Fortjeneste paa Kaffe er meget stor. Udgifterne for hver 124 Pund udgjøre, indtil de ere bragte til Afskibningspakhuset, i Gjennemsnit 24 Kr.; i Østindien betales en saadan Vægt med 85 Kr. og i Evropa med 100 Kr. eller, naar Frigten fraregnes, med 90 Kr. Hver Pikol giver altsaa et Nettooverskud af 66 Kr., og Fortjenesten for Regeringen paa hele Udbyttet af Kaffe bliver saaledes ikke mindre end 60 Mill. Kr. om Aaret. Det er tilvisse en umaadelig Sum, der alene fra en enkelt Koloni tilflyder Holland, hvis Folketal jo kun er dobbelt saa stort som Danmarks eller Norges, og Kaffen er selvfølgelig et meget vigtigt Moment til at berige Holland, som i Forvejen ved sin frugtbare Jordbund og ved sine Indbyggers Flid er et af de rigeste Lande i Evropa.

Produktionen af Kaffe over hele Verden kan regnes at udgjøre 1000 Mill. Pund om Aaret, og heraf yder Brasilien omtrent Halvdelen, de hollandske Kolonier i Østindien en Femtedel og Sejløn en Tiendedel, Haïti og det engelske Østindien hver en Femtededel.

P. N. Nieuwenhuis.

Fra den romerske Campagne. For nogen Tids siden udbad jeg mig af M. S. de Rossi i Rom, en af de bedste Kjendere af Egnens fjerneste Fortid, nogle Oplysninger vedrørende de nyeste Fund i Roms Omegn fra Overgangen imellem den forhistoriske og den historiske Tid, og jeg modtog til Svar foruden skriftlige Meddelelser flere mindre Afhandlinger og Artikler, som til Dels ikke findes her i Kjøbenhavn. Da der deri indeholdes et og andet af Interesse, meddeles et lille Uddrag deraf:

Det er en kjendt Sag, at Roms Omegn nu er hel